

EUSKALKIAK ETA KOMUNIKABIDEAK

*Iñaki Zabaleta Urkiola,
Euskal Herriko Unibertsitatea, UPV/EHU,
Ikus-entzunezko Informazioaren Teoria,
Teknika eta Teknologian Katedraduna
Kazetaritza Saila
Komunikazio eta Gizarte Zientzien Fakultatea*

HITZ GAKOAK

Euskalkia, herri-hizkera, komunikabideak, kalitatea, edukia, kazetaria.

LABURPENA

Euskalkien barrenean azpieuskalkiak daude, azpieuskalkietan eskualde-hizkera desberdinak, eskualde-hizkeretan herri-hizkerak, eta baita herri-hizkeretan auzo-hizkerak ere. Aniztasun horrek eragina du euskarazko komunikabideei buruz mintzatzean –tokikoetan batez ere– eta horiek egokietsi beharko luketen mintzairan.

Baina euskalki eta herri-hizkeretan ere beharrezkoa da beste sailkapen bat egitea, alegia, erabilera arrunt eta jasoarena, eta funtsezkoa da bereizketa horretaz jabetzea herri- eta eskualde-komunikabideen jardueran. Halaber, euskara batua «bertakotu» egin behar da, *euskara batu bertaratua* bihurtu, tokiko hitz eta esaldiak erabiliz.

Komunikabideen gizarte-funtzio nagusiak zaintza (informazioa), ebaluazioa (iritzia, eztabaida), gizarte-balioen transmisioa, entretenimendua eta publikitate dira, ikerketa zientifikoak erakutsi duenez. Komunikabideen kalitatea bermatzeko, berriz, bost parametro nagusi zaindu behar dira: edukia, estiloa, seinale teknikoa, enpresa-jarduera eta, bosgarrena, hizkuntzaren kalitatea. Gai korapilatsua da azken hori, konstruktuko konzeptual modura hartu eta aztertu behar baita, azkenean ebaluazio hurbiltzaile batera heltzeko, non hainbat mota eta mailatako hizkuntzak eta mintzairak dauden.

Ongi dakigunez, hedabideak, hedaduraren arabera, hainbat kategoriatan bana ditzakegu (herri/eskualde, probintzia/euskalki, eta nazio/hizkuntza komunitatearen zabalkunde mailakoak), eta gizarte-erakunde modura jarduten dutenez, mintzaira-maila jasoa erabiltzen dute normalean. Proposamen orokor modura, eta salbuespenak salbuespen, idatzizko tokiko hedabideetan *euskara batu bertaratua* erabiltzea egokiagoa ikusten da. Ikus-entzunezko tokiko komunikabideetan, berriz, biak, *euskara batu bertaratua* eta euskalki edo herri-hizkera; beti ere, mintzaira jasoa hobetsiz, maizenean.

1. EUSKALKIEN GAINEAN

Beharrezkoa da euskalkien inguruan gogoeta batzuk egitea, ondoren komunikabideekin duten harremana aztertzeko. Asko idatzi da euskalkiez, eta luze sakondu, baina, zientziaz harago, aitortu behar da gai honetan beti dagoela subjektibitatearen bidez soilik ezagut daitekeen alderdia, soziala batez ere.

1.1. Sailkapenak eta mugak

Euskal literatura eta hizkuntzalaritza jorratu duten guztientzat ezaguna denez, historian zehar, euskalkien sailkapenean ez dira ados jarri adituak. Euskaltzaindiak (1977) argitaratutako *Libro Blanco del Euskara* liburuan esaten den bezala, «las discrepancias en la clasificación prueban que aquí juegan un papel importante la estimativa o apreciación particular y un tanto subjetiva» (147. or.).

Gauza bertsua zioen Gotzon Aurrekoetxeak (1998), «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren Ekarria Bizkaierari» txostenean.

Izan ere, Luis Luciano Bonapartek zortzi euskalki bereizi zituen 1869an (1). Ondoren, Azkuek aldaketa batzuk egin zizkion Bonaparteren sailkapenari, eta zazpi euskalki utzi zituen guztira. Azkueren aldaketen artean zeuden Erronkaria euskalkizat hartzea eta bi Goi-Nafarrerak eta bi Behe-Nafarrerak euskalki banatan batzea. Beranduago, Mitxelenak ere beste hiru euskalki berri proposatu zituen: Hegoaldeko euskalkia –Araban hitz egindakoa–, aezkera eta zaraitzuera.

Muga-arazoak. Dena den, hizkuntzalaritzaren metodoak ahalik eta zuhurren erabiliz, dialektologoen ezarri dituzten sailkapenak baliagarriak zaizkigu, nahiz eta ongi dakigun ez direla zehatzak, baizik dibertsitatea edo askotariko-

(1) Bizkaiera (B), Gipuzkera (G), Iparraldeko Goi-Nafarrera (Alto Navarro Septentrional ANS), Hegoaldeko Goi-Nafarrera (Alto Navarro Meridional ANM), Lapurtera (L), Ekialdeko Behe-Nafarrera (Bajo Navarro Occidental, BNOC; zaraitzuera barne), Mendebaleko Behe-Nafarrera (Bajo Navarro Oriental, BNOR; aezkera barne), eta Zuberera (Z; erronkaria barne).

tasuna mugatuki ordenatzeko tresnak, lanerako definizio kokatu batzuen bitartez eraikitako kategoriak. Horrek esan nahi du, euskalki bakoitzaren barrenean aldaera eta molde desberdinak egoten direla, eta agian, euskalki baten barrenean sartzen den herri edo eskualde bateko euskara hurbilago dagoela beste euskalki batetik. Adibidez, Areso edo Leitzako euskara, Goi-Nafarreratik baino hurbilago egon daiteke Gipuzkeratik.

Euskalkiak, azpieuskalkiak, herri-hizkerak eta auzo-hizkerak. Euskalkien sailkapenetan sakontzen badugu, gero eta kategoria txikiagoak egin daitezke. Luis Luciano Bonapartek 25 azpieuskalki bereizi zituen 1869an, eta sailkapen-lan honetan bahe estuagoa jartzen badugu, azpieuskalkietan eskualde-hizkera desberdinak aurki ditzakegu, eskualde-hizkeretan herri-hizkerak, eta baita herri-hizkeretan auzo-hizkerak ere. Adibideak bazter guztietan daude. Leitzako Gorritzaran eta Erasote borda-auzoetan (2) euskara ez dute osotara berdin erabiltzen, badituzte desberdintasunak; Gorritzaranen «arrunt ona» moduko esaldiak, «arrunt» hitza superlatiboaren adieran erabiliz, arruntak ziren eta dira oraindik zaharrengan, ez seguruenik Erasoten. Gauza bertsua esan liteke Leiza eta Ezkurra edo Eratsun herrien arteko aldeez. Jakina, hizkeraniztasun horrek eragina du euskarazko komunikabideei eta hauek erabiltzen eta erabil dezaketen hizkuntzari buruz gogoeta egitean.

Euskalkiak muga politikoan gainetik. Era berean, badakigu euskalkien eremuek erkidego politikoak eta probintzia administratiboak gainditzen dituztela eta, adibidez, bizkaiera deitzen den euskalkia Gipuzkoan sartzen dela. Horrek, administrazio politikoan arteko elkarlan eta adostasuna eskatzen ditu, eta badirudi horretan behintzat bat datozela agintariak.

1.2. Euskalkien arteko hierarkiak

Koldo Zuazok «Euskalkien erabileraz ohar batzuk» txostenean dioen modura (1992) (3), euskalkien artean prestigio-hierarkia izan da historian zehar. Horrela, jendearen artean, Gipuzkoako Beterriko hizkerak ospe edo balioespen handiagoa zeukan Goierrikoak baino; gipuzkerak bizkaierak baino; lapurterak behe-nafarrerak baino, eta azkenik, maila gorenera igoz, gaztelaniak eta frantsesak euskarak baino ohore eta balio handiagoa jasotzen zuten gizartean. Jakina, prestigioaren hierarkiak gizarte-funtzioen eta erabileren hierarkia zeraman bere baitan eta, adibidez, euskalki ospedunak egokiagoak ikusten ziren literaturarako, idazkuntza-lanetarako eta, oro har, administrazio zerbizuetarako.

(2) «Borda» eta «bordaria» deitzen baitzitzaizen Leitzan mendiko etxeari eta etxeoari 1962. urtera arte gutxienez. Ondoren, Gipuzkoatik etorritako «baserri» eta «baserritar» hitzak hasi ziren nagusitzen eta bertakoa ordezkatzeko.

(3) Autoreak dioenez, artikulua hau *Jakin* aldizkarian agertu zen aurretik.

Euskara batuarekiko hierarkia. Gaur egun, euskalkien arteko ospe-hierarkia amaitu da, guztiek antzeko balioespena hartzen baitute, eta euskara batua onartu eta zabaldu denez geroztik, beste erlazio bat ezarri da, euskara batua lehen mailan eta euskalkia bigarrenean egotea. Erlazio hori noiz eta zein egoera eta funtziotan mantendu behar den jakitea da auzia. Txosten honetan, komunikabideen alorra aztertuko dugu.

Dena den, ez da ahantzi behar *euskara batua, arau komunarengatik eza-gunagoa den arren, euskalki guztien artean uneoro osatzen eta eraikitzen den hizkuntza dela*, alderdi batzuetan euskalki jakin batetik edo batzuetatik gehiago hartzen badu ere. Horregatik, euskalki bakoitzean dauden hitz eta esaldi desberdin guzti-guztiak euskara batuaren parte dira berez, euskararenak diren neurrian. Jakina, euskara batuak aukeraketak, edo lehenespenak, egiten ditu hitz edo forma baliokideak dituzten aldaeren artean. Hala ere, euskara batua hizkuntza «artifizialki sortua» eta euskalkien naturaltasunarekin kontrajarria den iritzia uste baino zabalduago dago oraindik, hala erdal giroetan nola euskalki eta herri-hizkeren zale frankoren artean ere.

1.3. Euskalkien arteko desberdintasunak

Adituek diotenez, euskalkiak elkarrengandik hurbilago omen zeuden XVI. eta XVII. mendeetan «orain dauden baino», eta «euskalkiek gaur egun ageri dituzten *berezitasun* asko eta asko, azken orduko berrikuntzak baizik ez dira batzuetan eta besteetan, aldiz, antzina euskalki guztienak izanik, gero, gainerakoetan galduz ostein, euskalki jakin batek edo bestek baizik atxiki ez dituenak» (4). Zorionerako, euskara batuak geldiarazi egin zuen euskalkien aldentzea.

Beraz, euskalkien aldeko diskurtsoa egitean ongi jakin behar genuke zein diren egiaz euskalki baten berezko ezaugarriak eta zein ustezkoak, ezjakintasunak edo azalkeriak puztuak. Izan ere, autore batzuek diotenez, «euskalkien arteko desberdintasunak ez dira uste dugun bezain ugariak eta sakonak. Azalekoak, hiztegi mailakoak dira batez ere eta, jakina denez, erdaretatik mailegatuak dira maiz hitzak» (5).

Ezagu zaigu, hiztegiak gain, aditzen, deklinabideen eta esaldien formetan ere desberdintasunak eta aldaerak daudela, baina ez egitura desberdinak osatzeraino. Esandakoak euskalki gehienetarako balio dezake (gipuzkera, goi eta behe-nafarrera, lapurtera), bi euskalkirako salbu, itxuraz euskara batuaren azaleko moldetik urrutien daudenetarako, preseski: bizkaiera eta zuberera.

(4) Zuazo, 1993, op. cit., 42 or.

(5) Ibidem, 46 or.

Ahozko hizkeraren desberdintasuna. Alabaina, maiz, euskalkien artean eta euskalkien eta euskara batuaren artean dauden desberdintasunak eta elkar ezin ulertzeak, jendeak mintzatzean egiten duen *hitz-laburtzearen* eta erabiltzen duen *fonetikaren* ondorioa izaten dira, euskalkiarenak berarenak baino gehiago. Beraz, euskalkien arteko bestelakotasuna franko erlatibizatu behar genuke, ahozko hizkeraren ondorio pragmatikoa izaten baita maiz.

1.4. Euskalkiaren erabilerak eta «euskara batu bertaratua»

Euskalkiaren erabilera arruntak esan nahi du hiztunak eguneroko moduan erabiltzen duela bere hizkera, ardura berezirik hartu gabe, eta mintzakide soilaren papera hartuz. Ondorioz, maiz, hitzak eta esaldiak franko jaten ditu, komunikazioaren ulermen nahiko eta arinari lehenetasuna emanez, mezuaren hizkuntzaren biribiltasun eta argitasunari eman ordez.

Euskalkiaren erabilera jasoak, berriz, hizkuntza modu arduratsuan eta osatuan lantzea esan nahi du. Askotan, erabilera jasoak gertatzen da komunikatzaileak rol instituzionalizatu edo erakundetu bat hartzen duenean (kazetari, alkate, batzarburu eta antzekoen modura hitz egitean) edo ekitaldi erakundetu batean dagoenean (bilera bateko partaide denean, adibidez). Uste dugu bereizketa horretaz jabetzea funtsezkoa dela hizkuntzaren erabilerak eta komunikazio-ekintzak modu egokian bideratzeko. Alegia, ‘hizketan ari denak’, edo idazleak, jakin behar du noiz erabili behar duen hizkera arrunta eta noiz jaso; eta normalean ongi jakiten du.

Adibidez, Leitzako gazte batek gaurko leitzar hizkera arruntan «hoi in beha zo» esan lezake; bertako era jaso samarrean hitz eginen balu «hoi ein behar dozo» esanen luke; eta oraindik leitzar euskara jasoagoan mintzatuko bultzatuko, «jaso-ikasiaz» (alabaina, finean dena da ikasiaz) dei genezakeena, «hoi egin behar dozo» adieraziko luke. Beste kontu bat da, euskalki-hierarkiaren eraginez, leitzar bati herriko euskara jasoan hitz egiteko eskatu eta horrek, ia konaturatu gabe, gipuzkera erabiltzea eta, ustez Leitzakoa balitz modura, «hori egin behar det» esatea, aspaldi gertatu zen modura; edo, bestela, nafarrerako/batu-ko «dut» aditz-forma sartzea.

Leitza aipatu dudanez, 2001. urtearen hasieran, herriko euskara-teknikariak leitzar batzuei galdegin zien ea zer iritzi zuten «Leitzako euskaraz idazteko» irizpideei buruz. Galdera bera harrigarria iruditu zitzaidan, hiperlokalismoak joa baitzirudien. Erantzunean esan nuen gure herriko euskara asko ari zela pobretzen, gazteen artean batez ere, eta hobe genukeela «Leitzako euskaraz hobeki eta oparoago *hitz egiteko* irizpideak, kanpaina, eta jarduerak antolatu eta egitea, urterik urte, eten gabe, eta idazkuntzaren alderdia, euskara batuaren irizpideetan uztea, Leitzako hitz eta esamoldeak pozik eta mara-mara erabiliz». Alegia, jarraian aipatzen dudana *euskara batu bertaratua*z ari nintzen.

Komunikabideei dagokienez, kazetaritzaren eta komunikazioaren teoriek diote informaziozko eta eztabaidazko edukiak transmititzean medioek hizkuntzaren erabilera jaso egin behar dutela ia beti, salbuespenak salbuespen (efektu berezi eta hurbiltzaile bat lortu nahi denean, adibidez). Entretanimenduzko edukietan ere gehien bat mintzaira jasoz baliatzea komeni izaten da, nahiz eta ikus-entzunezko hedabideetan herri-hizkera arrunta batzuetan erabiltzen den, audientziarekiko bertakotasuna adierazteko.

Jakina, komunikabide eta egoera bakoitzean azterketa zehatz eta argudiatua egin behar da, euskara batua edo euskalki jaso erabili beharraz. Puntu horrek garamatza, hain zuzen, euskara batuaren bertakotasunaz eta urruntasunaz zer bait esatera, tokiko komunikabideekin zerikusi handia duena.

Euskara batu bertaratua. Maiz entzuten den «euskalkia (jasoa) *versus* euskara batua» diskurtsoak ez du zentzu handirik, dikotomia faltsu batean eraiakia baitago. Areago oraindik, euskara batua «urrutiko euskara batutzat» hartzen da, non «urrutiko» horrek esan nahi duen kanpoko hizkuntza dela, edo beste herrialde edo euskalkietako hitz eta esaldiak gehiegitan erabiltzen dituela, audientziarengan hizkuntza-arroztasuna sorraraziz.

«Euskara batu bertaratua» deiturarekin adierazi nahi dugu, euskara batua modu kokatuan, tokituan edo bertakotuan erabili behar dela, herri edo eskualde bateko hitz eta esaldi jatorrak oparotasunez sartuz. Azken finean, euskara batua, hizkuntza estandar guztiak bezala, orokortasunezko eremu komuna mantenduz, inguru sozial eta geografiko bakoitzera egokitzen baita lexiko eta esaldietan, inguru hauetako kazetari, idazle, hizlari eta jende ilustratuen bitartez. Hortik euskalki jasorako tartea oso txikia da. Horregatik, euskara batua, bertakotzen den neurrian, oso hurbil dago euskalkitik, baita bizkaierazko kasuan ere.

1.5. Euskalkien diskurtsoaren suspertzea

Hain zuzen, 1969. urte aldera idatzizko lanetarako hizkuntza estandar modura euskara batua onartu zenetik aurrera, euskalkien ikerkuntza eta erabilera jaso apaldu egin zen hezkuntzan eta hedabideetan. Egiaz, ondorio logiko eta beharrezkoa zen, euskara batua hedatu, sendotu eta garatu behar baitzen, hizkuntza bera biziko bazen. Hezkuntza-sistema funtsezkoa izan zen lan horretan eta, hedabideen alorrean, *Anaitasuna* (6) eta *Zeruko Argia* lehenik, 1982an sortutako Euskal Irrati eta Telebista ondoren, eta 1990etik aurrera *Euskaldunon Egunkaria*, euskara batuaren bultzatzaile garrantzitsuak izan dira.

(6) Imanol Berriatuaren lan bikain eta maisugarria ezin dugu ahanzti.

Euskalkien gaiak indar berriak hartu zituen 1990eko hamarraldian eta, oro har, horien aldeko diskurtso berri bat eraiki eta kaleratu zen gizartean. Nire ustez, eragile nagusia *mugimendu euskaltzalea* izan zen, eta «mugimendu» deitura horren barnean sartzen ditut bai Euskaltzaindiaren moduko erakunde ofizial batzuk (baina ez politiko-administratiboak) eta bai «euskararen gizarterakundeak», gehienak Kontseiluan bilduak. Jakina, komunikabideak faktore eragile handia izan ziren.

Euskalkien aldeko diskurtso eta mugimendu horren abaroan, unibertsitatean ikerkuntza hasi zen eta Euskaltzaindiak *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas*a ikerkuntza-proiektua bideratu zuen (hizkuntza-geografia sinkronikoa), 1985. urte inguruan hasi eta hainbat urtez luzatua.

Baina euskalkien aldeko diskurtso horren funtsa, nire ustez, ez zegoen hizkuntzan edo soziolinguistikan, «berezkotasunean/propiotasunean» oinarritutako teoria soziopolitikoan baizik. Hau da, mundu guztian, globalizazioak ekar zezakeen uniformizazioaren aurrean, herriek eta jendeek beren nortasun propioa babestu nahi zuten, beren garapen propioa bermatu, beren ezaugarriak aldarrikatu.

Euskal Herriaren kasuan, euskara batuaren funtzio-orotasuna kritikatzan hasi ziren batzuk, euskalkiari bere espazioa eta funtzioak ezagutu behar zitzaiokiola argudiatuz. Maiz, lehen esan dudan bezala, jarrera horren aldekoak euskararen mugimendukoak izan dira. Baina uste dut, euskalkiak baino gehiago, askotan herri-hizkerak suspertu nahi zituztela. Horren adibide dugu tokiko komunikabideen garapena.

Beste batzuk, jokabide politiko abertzaleari aurre egiteko uste eta asmoan, euskara batuaren aurkako erresistentziak paratzen hasi ziren. Erresistentzia horietako bat euskalkiak euskara batuaren aurkari modura puztea izan zen.

Beraz, bi ikuspegi soziopolitikoki kontrajarririk euskalkien aldeko lanean jardun dute, bakoitza bere helburu eta lanabesekin. Puntu honetara ailegatuta, azter ditzagun orain komunikabideen funtzioak eta, jarraian, zer nolako harremana izan dezaketen euskalkiekin.

2. KOMUNIKABIDEEN FUNTZIOAK, MOTAK ETA KALITATEA

Komunikabideetan erabili behar den, edo erabiltzea egoki den, hizkuntzera zein den jakiteko, oso garrantzitsua da zehaztea zertarako nahi diren hedabideak, zer funtzio bete behar duten, eta zer klasetakoak diren. Horrela, argiago ikusi ahal izanen da euskalkien eta euskara batu bertaratuaren arteko harremana eta osagarritasuna.

2.1. Funtzioak

Harold Laswell autore ezagunak (1948) hiru funtziotan laburtu zituen komunikabideen zereginak:

- *Zaintza*: komunikabideek ingurua zaindu eta horren gaineko informazioa ematen dute (albisteak, eguraldia, zerbitzuak, etab.). Sor daitezkeen disfuntzioen artean beldurra, normaltasun distorsionatua eta pasibitatea daude.
- *Ebaluazioa (korrelazioa)*: iritzizko edukiei dagokie, artikulu eta editorialei batez ere, eta komunikabideek horien bitartez gizarteko gaiak aztertu, kritikatu eta horien aurrean nola jokatu behar den adierazten dute. Disfuntzioen artean estereotipazioa, uniformizazioa eta gutxiengoan bazterketa izan daitezke.
- *Transmisioa*: komunikabideek belaunaldi baten balioak, arauak, kultura eta hizkuntza hurrengoari pasatzen dizkiote. Horrela, gizartearen lotura indartu eta adostasun soziopolitikoaren oinarriak jartzen ditu informazioak. Halaber, gizabanakoari gizartean txertatzen laguntzen dio, komunitateko parte sentiarazten. Disfuntzioen artean uniformizazioa eta despertsonalizazioa daude, aurrez aurreko harremana urritzen delako.

Urte batzuk geroago, Charles Wright ikertzaileak (1959) laugarren funtzio bat gehitu zuen, *entretanimendua*, gaur egun nagusitzen ari dena; izan ere, aisialdirako tresna garrantzitsu bihurtu baitira komunikabideak. Disfuntzioen artean, pasibitatea eta azalergia izan daitezke.

Urte horietan ere, F. Liebert, T. Peterson eta W. Schramm-ek (1956), *Four Theories of the Press* liburuan, «erantzukizun sozialeko teorian» oinarritzen ziren hedabideei (7) –hau da, egiazko sistema demokratikoa duten herrialdeetako komunikabideei–, sei funtzio esleitu zizkieten:

1. Sistema politikoa zerbitzatzea, gizarteko gaien inguruan informazioa, elkarrizketa eta eztabaida hornituz;
2. gizartea argitzea, bere burua gobernatzeko gai izan dadin;
3. gizabanakoaren eskubideak babestea, gobernuaren aurrean/aurka zaindari-lana betez (*watchdog*);
4. gizarteari entretanimendua hornitzea;
5. sistema ekonomikoa zerbitzatzea, publizitatearen bitartez ondasun eta zerbitzuen saltzaileak eta erosleak elkarrengana ekarri; eta
6. ekonomikoki bere buruaren jabe izatea (autofinantzazioa).

(7) «A Free and Responsible Press» txostean oinarritua, *Comission On Freedom of the Press* batzordeak 1947an Chicagon argitaratua, Robert Hutchins-en zuzendaritzapean.

Beraz, autore horientzat, komunikabideek, gizarte osasuntsua garatzeko zeregin funtsezkoa izateaz gain, eginkizun azpimarragarria dute merkataritzagune modura.

Aurreko funtzioekin zeharkako harremana bilbatuz, beste bi eginkizun aipa ditzakegu: audientziari gaien agenda/zerrenda ezartzea eta zalantzaren urritzea (Zabaleta 1997). Bion esanahia deiturak berak egiten du ulergarri, azaletik behintzat. Lehena, azken hogeita bost urte hauetan ikertzaile eta kazetarien artean oso aipatua, uste baino konplexuagoa da. Bigarrenak, zalantzaren urritzeak, alor oso zabala hartzen du eta bertan sar genezake euskararen moduko hizkuntza txiki edo minoritarioetan hizkuntzaren inguruan irakurleria eta entzuleriari zalantzak argitzea, hitz berriak erakustea, etab.

Beraz, aipatutako funtzio horiek guztiek balio al dute euskalkien eta he-dabideen artean izan daitekeen harremanari buruzko gogoeta egiteko, eta to-kiko edo herrialdeko komunikabideetan erabiltzea komeni den mintzairari bu-ruzko proposamenak egiteko? Erantzuna erabat baiezkoa da. Arazoa izaten da, funtzio nagusi bakoitzerako (zaintza, ebaluazioa, transmisioa, entretenimen-dua, merkataritza-publizitatea) eduki, hizkera eta estilo desberdinak erabiltzen direla eta horietan ongi asmatzea ez dela erraza.

2.2. Komunikabide-motak

Digitalizazioa eta teknologia berriak indarrez garatzen ari badira ere, oraindik komunikabideak bi irizpide nagusiren arabera sailka ditzakegu: sei-nalearen euskarria eta hedadura.

- *Seinalearen euskarria* kontuan izanik, komunikabide nagusiak ikus-en-tzunezkoak eta idatzizkoak izan daitezke, horien edukia garraiatzeko bi-deak askotarikoak baldin badira ere (papera, airea, kablea, satelitea, te-lefono-haria). Internetek bi komunikabide horien arteko uztardura egiten duela esan daiteke.
- *Hedadura* kontuan izanik, komunikabideak hiru mailatan bana ditzakegu:
 1. tokikoak/eskualdekoak,
 2. probintziakoak edo/eta euskalki-betedorakoak (8);
 3. nazionalak edo hizkuntza-komunitate osoaren mailakoak.

(8) «Betadura» hobesten dugu gaztelaniazko «cobertura» eta ingelesezko «coverage» adie-razteko, hala «informazioa bete» («cubrir la información») nola «telefonoaren betadura» (cober-tura del teléfono) moduko erabileretan, «estaldura» izenaren aldean, azken honek «tapatzea edo gordetzea» adieretan baitu indar handiena, gure ustez, eta «funtzio bat kunplitzea/betetzea» esanahia lehenak.

Bi irizpide horiek oso baliagarriak zaizkigu gure gairako, zein motatako euskara eta zer komunikazio-hizkera erabili behar den bereizten laguntzen baitigute.

Komunikabideak instituzio modura. Gogoan izan behar dugu, halaber, hedabideek gizarte-erakunde modura jarduten dutela eta, beraz, erakundeei dagozkien jokabideak eta hizkuntza erabiltzen dituztela. Horrek esan nahi du, arruntki, hizkuntza jaso erabiltzen dutela, salbuespenak salbuespen; efektu berezi bat lortu nahi denean, kasurako.

2.3. Komunikabideen kalitatea

Komunikabideen kalitatea, neurri handi batean, aurretik aipatutako gizarte-funtzioak ongi betetzean datza (zaintza, ebaluazioa, transmisioa, entretenimendua, merkataritza-publizitatea). Funtzio horiek komunikabideko edukiaren bitartez ahalbidetzen direnez, eta kalitatearen kontzeptua konplexua denez, hurrengo alderdi hauek erabili beharko ditugu kalitatea neurtzeko:

- Edukiaren kalitatea.
- Estiloaren kalitatea.
- Seinalearen/euskarriaren kalitate teknikoa.
- Enpresa-jardueraren kalitatea.
- Hizkuntzaren kalitatea.

Lehenbiziko lau parametroek edozein komunikabide, zein-nahi hizkuntzatakoa izanik, neurtzeko erabil daitezke. Baina herri, eskualde eta probintzietako euskal komunikabideen kasuan bosgarren neurriak, hizkuntzaren kalitateak, arreta berezia behar du.

Egia esan, bost neurri horiek ez dira soilik komunikabideen kalitatea neurtzeko, baizik baita *komunikazio ororen* kalitatea balioesteko ere, behar diren egokitzapenak eginez. Adibidez, bi lagunen arteko elkarrizketa batean, eduki, estilo eta hizkuntzaren kalitateak ez du esanahi berezirik hartzen, baina bai seinalearen kalitate teknikoak eta enpresa-jardueraren kalitateak. Seinalearen kasuan, kalitateak kontuan izan behar du ahots, ahoskera, inguruko zarata eta hartzailearen entzumenaren arteko erlazioa; enpresa-jardueraren kalitatean, berriz, elkarrizketa oparotzeko mintzaideak egin ditzakeen ekarpenak sar ditzakegu (edan eta jatekoa eskaini, esate baterako).

Gogoeta-bide horretatik abiatuz, uste dugu nahiko murrizta dela euskararen kalitatea komunikazioarenarekin parekatzea, batzuek egiten duten modura; izan ere, komunikazioarena askoz eremu zabalagoa baita.

Edukiaren kalitatea. Edukiaren kalitateak esan nahi du komunikabide-ek ongi adierazi behar dutela gaia eta ongi burutu dagokion funtzio soziala. Lau funtzio sozial nagusi daudenez lau eduki-mota ere bereiz ditzakegu, eta bakoitzak bere ezaugarriak ditu.

- *Informazio-edukiaren kalitatea* neurtzeko parametro nagusiak egiazkotasuna, argitasuna, narraziotasuna eta objektibitatea dira; kazetaritza-hizkuntzaren ohiko helburuak direnak, bestalde.
- *Eztabaida-edukiaren kalitatea* ebaluatzeko parametro nagusiak gaien, ikuspuntuaren eta eztabaidatzaileen askotarikotasuna eta garrantzia izan daitezke.
- *Entretanimendu-edukiaren kalitatea* neurtzeko erabil daitezkeen parametroak zehaztea ez da oso erraza baina, seguruenik, eduki-mota honen adimena, irudimena, parte-hartzea eta lasaitasuna edo intentsitatea behintzat elikatu beharko ditu.
- *Publizitate-edukiaren kalitatea* ezagutzeko neurria ez dago bakarrik iragarkien kantitatean eta barietatean, baizik eta baita horien egiazkotasun eta baliagarritasunean ere.
- Lau eduki-mota horien artean komunikabidearen diskurtsoa osatzen dute, bai medio inprimatuetan eta bai ikus-entzunezkoetan. Azken horietan, gainera, programazio deitura erabiltzen da.

Estiloaren kalitatea. Estiloaren kalitatea edukiaren edizio/muntaketari eta aurkezpenari dagokio gehien bat. Edizioarekin edukiari egitura eta narrazioa ezartzen zaizkio, bai hedabide inprimatuetan eta bai ikus-entzunezkoetan. Aurkezpenaren bitartez muntaketari forma jakin bat ematen diote kazetariak eta mezua eraikitzen duten guztiek.

Ongi dakigunez, estiloaren ebaluazioan garrantzi handia du komunikatzailearen sinesgarritasun eta erakargarritasunak, baina hori ez da dena, erabiltzen den hizkuntza-mota ere oso kontuan hartu behar baita.

Seinalearen/euskarriaren kalitate teknikoa. Maiz ahaztu egiten da kalitate-mota hau, nahiz eta oso garrantzitsua den. Hitz gutxitan esanda, ikus-entzunezko hedabideetan seinale elektronikoak duen kalitateari dagokio, hau da, irudiaren eta soinuaren bereizmenari edo zehaztasunari (definizioa); medio inprimatuetan, berriz, paperaren eta tintaren kalitate eta irakurgarritasunari.

Enpresa-jardueraren kalitatea. Esandakoak esanda ere, komunikabide baten edukiak ez du agortzen medioaren izaera eta audientziak horri buruz dauzkan ikuspegia eta itzaropidea. Enpresak, entitate ekonomiko modura jarduera zuzena eramateaz gain, saihetseko ekimen asko gauzatu behar ditu komunikabidearen kalitatea sendotzeko. Horien artean sartzen dira, besteak beste, publizitate-kanpainak, zozketak, opariak eta irakurle eta ikus-entzuleen bisitak.

Hizkuntzaren kalitatea. Gai hau korapilatsua izaten da, konstruktuko kontzeptual modura hartu eta aztertu behar baita, azkenean kalitatearen ebaluazio hurbiltzaile batera heltzeko. Konstruktuko horretan sartu behar diren kontzeptualor nagusiak bi dira: hizkuntza-mota (euskara batu bertaratua, euskalkia edo herri-hizkera), eta mintzaira-maila (arrunta edo jaso). Beraz, modu orokorrean esanda, hizkuntzaren kalitateak adierazten du zer hizkuntza-mota erabili behar den, *komunikabideetako edukiak bere funtzio sozialak ahalik eta hobekien bidera eta lor ditzan*; alegia, euskara batu bertaratua, euskalkia edo herri-hizkera jaso, ala euskalkia edo herri-hizkera arrunta erabiltzea komeni den. Ez gara «komunikazioaren kalitateaz» mintzatzen ari, lehenago adierazi dugun modura, hizkuntzarenaz baizik.

Antton Aranburu kazetariaren ustez (1994), «komunikabideetako hizkuntzak herritarren gehiengoak ahotan darabilen hizkuntzatik ahalik eta hurbilekoena izan behar du». Ez gaude horrekin erabat ados, jende gehienak *ahotan darabilen* hizkuntza jartzen baitu Aranburuk erreferentziatzen, hizlaria alegia, eta guk, berriz, jende gehienak *ongi eta erraztasunez ulertzen* duen hizkuntza jotzen dugu irizpide; hartzailea, alegia. Izan ere, pertsonak, edozein komunikazio-ekintzatan, gaitasun handiagoa izaten du maila altuagoko hizkuntza ulertu eta interpretatzeko, erabiltzeko baino.

Azpian dagoen beste eztabaidetako bat honako hau izan daiteke, «edukiak bere funtzio sozialak ongi betetzea» eta «audientziarentzat erakargarri izatea» gauza parekagarria ote diren, eta zeinek daukan lehentasuna. Gure ustez lehenbizikoak hartu behar du aurrea, modu egokiagoan eramaten baikaitu bigarrena, alderantziz baino; baita entretenimenduzko edukietan ere.

Kazetaritzaren hizkuntza. Kazetaritza-hizkuntzaren kontzeptua oso aipatua izaten da Fakultate eta hedabideetan, baina nahiko konplexu eta lausoa da, zenbait alor hartzen baititu bere baitan (9). Labur esanda, alor horiek kazetaritza-edukiak (10) prestatzeko erabiltzen diren narrazio-estiloari eta hizkuntza-motari dagozkio, eta bi kontzeptu horiek ikusiak ditugu jada.

Aldez aurreko prestaketa versus bat-batekotasuna. Idatzizko komunikabideetan, jakina, beti dago aldez aurreko prestaketa, eta, normalean, hiru pausoko prozesuaren bitartez gauzatzen da edukia: «pentsatu-idatzi-orraztu». Ikus-entzunezko komunikabideetan, gezurra badirudi ere, antzeko bidea eraman beharko litzateke, 1980. urte aldera arte egiten zen modura: lehenbizi, gidoi eta testu osoa idatzi, eta hori ezin bada, gutxienez ongi hausnartu gero esan beharreko puntu edo ideia nagusiak; bigarren, mikrofonoaren aurrean modu naturalean irakurri, ia hitzetik hortzera esaten ari bagina bezala («ia» diogu, ez «berdin»), irakurketaren lehentasuna kentzeko.

(9) Ikus Zabaleta (2005).

(10) Informazioa, iritzia, elkarrizketa, eztabaida.

Alabaina, azken urteotan, teknologiaren berrikuntzen eraginez, enpresek egindako gastuen eta profesionalen urriketen ondorioz, eta bat-batekotasunaren aldeko diskurtso puztuegiaren babesean, edukien eta mezuen aldez aurreko prestaketa gutxitu egin da nabarmen, eta inprobisazioari ematen zaio ohorea, hurrengo bide hau lehenetsiz: «aldez aurreko prestaketa eskasa egin eta, mikrofonoaren aurrean egonik, bat-batean adimenera etortzen diren ideiak eta hitzak esan». Jokabide horren ondorioak oso kaltegarriak dira komunikabidearen, edukiaren eta hizkuntzaren kalitaterako eta, maiz, bi gauza adierazten dituzte:

- Aurkezlearen gaitasun profesional urria.
- Esatariaren hizkuntza-gaitasun mugatua.

Zoritxarrez, bat-bateko jokabide desegoki horren justifikaziorako, profesional batzuek herri-hizkeraren eta euskalkiaren defentsa erabiltzen dute aitzakia modura; naturaltasuna bat-batekotasunarekin ezinbestez lotuta balego legez.

2.4. Profesional/kazetariaren kalitatea

Komunikabideetako edukia atontzen eta aurkezten duten profesional asko kazetariak izaten dira, baina ez guztiak. Ikus-entzunezko hedabideetan beste kategoria orokorrago bat «aurkezlea/gidaria» izaten da. Gure ustez, aukeran (aukerarik ez badago, ez dago zer esanik), hobe da kazetaritza-ikasketak dituen profesionala hartzea, kalitatea hobeki berma baitezake eta, halaber, eduki eta lanaldi ia guztietarako prestaketa baitauka; hau da, informaziozko eta eztabaida/iritzizko edukiak landu ditzake, edizioa eta muntaketa egin dezake eta baita entretenimendua eskaini ere, aurkezle modura.

Gaitasun profesionalarekin batera hizkuntzaren jantzitasunari ere begiratu behar diogu, eta are modu bereziago batean euskalkiak erabil ditzaketen komunikabideetan. Ongi dakigu hedabide horietan kazetariak/profesionalak euskara ongi menderatu behar duela, bai batua eta bai euskalkia. Ez dugu bi horien artean garrantziaren araberako ordenarik jarriko, biok oso hurbil baitaude «euskara batu bertaratuaren» kontzeptutik, baina gaude kazetariak euskalkia modu jasoan ezagutu behar duela eta euskalki literarioa ongi menderatu, euskalkia modu arruntean soilik dakien profesionalak ez baitu askorako balio. Hau diogu zeren badirudi batzuek «herriko euskara arruntaren ezagutza eta erabilera» hobesten dutela, irrati eta telebistarako batez ere.

3. EUSKALKIAK ETA HERRI-HIZKERAK KOMUNIKABIDEETAN: PROPOSAMENAK

Aurreko lerroetan esandakoak oinarritzat hartuz, euskalkien eta herri-hizkerak komunikabideetan izan dezaketen erabilerari buruzko zenbait ideia, proposamen eta eztabaidagai aurkeztuko ditugu:

- *Idatzizko tokiko komunikabideetan* (herri, eskualde eta probintziako hedadura dutenak) «euskara batu bertaratua» erabiltzea gehienetan egokiagoa dela uste dugu. Seguru asko, euskara batutik urrutien dauden euskalkietako eremuetan (bizkaiera eta zuberera, agian) tokiko komunikabideek biak erabil ditzakete, alegia, euskara batu bertaratua eta euskalki jaso. Hori egiten dute, adibidez, Durangaldeko *Anboto* aldizkarian, non edukiak erdibana idazten dituzten (Amuriza, 2003).
- *Ikus-entzunezko tokiko komunikabideetan* (herri, eskualde eta probintziako hedadura dutenak) biak erabiltzea egokia dela deritzogu, alegia, «euskara batu bertaratua» eta bertako euskalki jaso. Lehen a hobea da informazio eta iritzi-edukietarako, eta bigarrena elkarrizketa eta eztabaida-gaietarako. Idatzizko hedabideetarako esan dugunaren bidetik, euskara batutik urrutien dauden euskalkietako eremuetan (bizkaiera eta zuberera, agian) nagusitasuna bertako euskalkiak, modu jasoan landua, izan beharko luke, batuaren aurretik; baina ez besteetan.

Azkenik, frankotan, ikus-entzunezko komunikabideei dagokienez behintzat, «euskalki *versus* euskara batua» eztabaidaren azpian beste bi arazo egoten dira ezkutuan: profesionalaren hizkuntza-gaitasunaren ahulezia eta edukien alde aurreko prestaketa desegokia. Bi neke horien aurrean abaro erretorikoa bilatzeko, euskalkiaren eta herri-hizkeraren aldarrikapena erabiltzen da; baita horien forma arruntena ere. Egiaz, *euskara batu bertaratuaren* kontzeptuan oinarrituz, hizkuntza estandarrak ez du arazorik euskalkiekin, auziak bitasunean eztabaidatzeko joeratik aldentzen bagara behintzat.

4. BIBLIOGRAFIA

- AMURIZA, XABIER. 2003. «Tokiko hedabideen ikuspegia Europako Batasuneko hizkuntza gutxituetan», *Tokiko hedabideak etorkizunera begira*, Topaguneak editatua. Abadiño (Bizkaia): Euskara Elkartearen Topagunea.
- ARANBURU, ANTON. 1994. «Kazetaria eta euskara», *Hedabideetako euskara*, G. J. Palaziok editatua. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua.
- AURREKOETXEA, GOTZON. 1993. «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren Ekarria Bizkaierari», *Bizkaiko euskera, bizkaiera? II. Jardunaldiak Soziolinguistikaz*. Bilbo: Bilboko Udala.
- EUSKALTZAINDIA. 1977. *Libro Blanco del Euskara*. Bilbao: Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca.
- LASWELL, H.D. 1948. «The Structure and function of communication in society», *The Communication of Ideas*, L. Brysonek editatua. New York: Institute for Religious and Social Studies (*Mass Communications* modu-

- ra berrinprimatua, W. Schramm editorea, Urbana: University of Illinois Press, 1960; halaber, *Sociología de la comunicación de masas II. Estructura, funciones y efectos* itzulia, M. de Moragas editorea, Barcelona: Gustavo Gili, 1985.
- SIEBERT, FRED, THEODORE PETERSEN, ETA WILBUR SCHRAMM. 1956. *Four theories of the press*. Chicago: University of illinois Press.
- WRIGHT, CHARLES. 1959. *Mass Communication*. New York: Random House (gaztelaniaz: *Comunicación de masas, una perspectiva sociológica*. Buenos Aires: Paidós, 1976; ikus, baita ere, M. de Moragas, *Sociología de la comunicación de masas*, 1985, op. cit.).
- ZABALETA URKIOLA, IÑAKI. 1997. *Komunikazioaren Ikerkuntzarako Metodologia*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea (UEU).
- . 2005. *Teoría, técnica e imagen de la información en televisión y radio: sistemas digitales y analógicos*. Barcelona: Bosch.
- ZUAZO, KOLDO. 1992. *I. Jardunaldiak Soziolinguistikaz*. Bilbo: Bilboko Udala.